

Андрій ТКАЧУК

*кандидат історичних наук
аташе з питань оборони*

*Посольства України в Республіці Австрія
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5594-2044>
e-mail: zbruch1919@gmail.com*

ПРОБЛЕМИ ВІЙСЬКОВОГО БУДІВНИЦТВА В УКРАЇНІ НА ПОЧАТКУ 2000-х РОКІВ

Розглянуто основні проблеми військового будівництва, які вирішувала Українська держава на початку 2000-х років. Особливу увагу акцентовано на розвитку нормативно-правової бази, що стосувалася функціонування вітчизняного сектору безпеки й оборони. Висвітлено динаміку й основні особливості державних програм із реформування Збройних сил України (ЗСУ) як головного елемента функціонування сектору безпеки та оборони й військової організації України. Звернено увагу на те, що складна внутрішньополітична ситуація в державі змусила владу реалізовувати розвиток і реформування української армії, керуючись принципом оборонної достатності, який полягав у створенні компактної, але високопрофесійної армії, здатної виконувати покладені на неї завдання. Констатовано: процес реформування ЗСУ супроводжувався законодавчим збільшенням кількості державних органів, пов'язаних із сектором нацбезпеки й покликаних підвищити якість військової організації держави у випадку виникнення кризової ситуації. Зазначено, що на практиці ж уся суть реформ зводилася до зменшення кількісного складу ЗСУ – це мало скоротити розміри видатків із державного бюджету, а також збільшити органи військової організації держави, які через неточності в законодавстві нерідко дублювали функції, цим знижуючи ефективність її функціонування.

Стверджено, що водночас поза увагою законотворців залишалася велика кількість проблем ЗСУ, переважно соціально-економічних, які потребували нагального вирішення. Зроблено висновки, що попри численні спроби нормативно-правового забезпечення військового будівництва в Україні на початку 2000-х років усі вони не мали належного ефекту та не впливали значною мірою на посилення обороноздатності держави. Встановлено, що наявність великої кількості структур, які брали участь в обороні держави, виявилася не-ефективною в умовах, коли фінансування оборонного сектору та ЗСУ здійснювалося за залишковим принципом, а це зводило нанівець будь-які спроби повноцінного реформування.

Ключові слова: безпека, оборона, ЗСУ, законодавство.

Розвиток повноцінної демократичної держави неможливий без існування низки інституцій – складових її державності. Повноцінна національна безпека гарантується здійсненням її військової політики як невід'ємної складової політики країни

в цілому. Вона може реалізовуватися лише тоді, коли держава володіє її основним інструментом – армією. Для нашої країни – це Збройні сили України, на які з моменту відновлення незалежності в 1991 р. покладені обов'язки захисту її суверенітету та територіальної цілісності. Геополітичні зміни навколо України впродовж 1990–2000-х років обумовили трансформацію поглядів суспільства на вирішення багатьох аспектів функціонування армії. Саме від стану війська залежав стан національної безпеки держави, її здатність реагувати на новітні виклики та загрози. З другого боку, питання нормативно-правового забезпечення діяльності війська, рівень соціального забезпечення військовослужбовців, а також стан матеріально-технічної бази збройних сил були та залишаються одним з індикаторів зрілості суспільства й розвитку держави загалом.

Що стосується історіографії проблеми, треба зауважити, що через відкриту агресію з боку Російської Федерації (РФ), починаючи з 2014 р., кількість фахових публікацій щодо національної безпеки суттєво зросла, а їхні автори розглядали різні її аспекти: військові, політичні, економічні і, навіть, кліматичні й екологічні. У контексті зазначеної теми статті мою увагу привернули ті дослідники, які висвітлювали військове будівництво в Україні, зокрема реформування ЗСУ, нормативно-правове забезпечення розвитку сектору безпеки й оборони, простежували стан реалізації державних програм оборонного планування. Серед них потрібно виокремити такі дослідження: В. Бегми, В. Богдановича, О. Бодрука, Г. Перепелиці, В. Горбуліна, С. Пирожкова, В. Циганова, А. Гальчинського, А. Кудряченко й ін.

Мета статті – дослідити проблеми військового будівництва, з якими стикався вітчизняний політикум у минулому, задля врахування і недопущення помилок під час реалізації безпекової стратегії у сьогоденні.

Незважаючи на те, що у світі все популярнішою стає ідея розширення можливостей вирішення суперечностей мирним способом, українські реалії – наявність ініційованого РФ військового конфлікту на Донбасі – свідчать, що поряд із діяльністю спецслужб та вітчизняних дипломатів і політиків саме армія, на моє переконання, відіграє головну роль у гарантуванні воєнної безпеки країни та стримуванні агресора.

Враховуючи зміни в міжнародній системі безпеки, а також оцінюючи реальний стан справ у країні наприкінці ХХ ст., Україна намагалася розбудувувати ЗСУ за принципом оборонної достатності. Він полягав у створенні невеликих за чисельністю, але сучасно озброєних, боєздатних мобільних військових сил, спроможних захистити національний суверенітет від зовнішніх посягань, а також здатних зробити гідний вклад у гарантування регіональної та глобальної безпеки. На перших етапах військового будівництва керівництво ЗСУ для захисту й збереження своєї військової системи намагалася якомога довше зберігати стару структуру власної армії та її інфраструктуру. Спроби утримати масивні й застарілі структури в часи динаміки соціальних змін та економічного занепаду за результатами виявилися катастрофічними. Ресурси на військові потреби поступово вичерпувалися. Це призводило до швидкого зниження рівня військового вишколу та життя військовослужбовців. Ухвалена влітку 1996 р. Конституція України визначила нові основи діяльності і застосування Збройних сил України, інших військових формувань та правоохоронних органів держави¹,

¹ Конституція України. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, № 30, ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 5.07.2018).

які відповідали вимогам часу, враховували взяті міжнародні зобов'язання, а також демонструвала миролюбну політику молодій європейській державі.

Практика розбудови українського війська вимагала подальшого удосконалення правової бази для функціонування та розвитку ЗСУ. З цією метою 16 січня 1997 р. парламент ухвалив Концепцію національної безпеки України, яка мала забезпечити «єдність принципів формування і проведення державної політики національної безпеки, поєднання підходів до формування відповідної законодавчої бази, підготовки доктрин, стратегій, концепцій, державних і відомчих програм у різних сферах національної безпеки»². Водночас попри ухвалення нового закону вітчизняне законодавство не змогло уникнути протиріч і суперечностей, пов'язаних із визначенням місця і ролі воєнної організації держави, Збройних сил України, інших військових формувань та правоохоронних органів у загальній системі гарантування національної безпеки держави, зокрема оборони³. Концепція національної безпеки фіксувала, що існування України як суверенної держави залежить від здійснення цілеспрямованої політики щодо захисту національних інтересів. У документі також зазначено, що національна безпека досягається через проведення виваженої політики в таких сферах: політична, економічна, соціальна, воєнна, екологічна, науково-технологічна, інформаційна тощо. Водночас засоби та шляхи обумовлені пріоритетністю національних інтересів, необхідністю своєчасного вживання заходів, адекватних масштабам їх загроз⁴.

Одним із пріоритетних національних інтересів у концепції визначено забезпечення державного суверенітету, територіальної цілісності та недоторканності кордонів. Виходячи з цього, основними напрямками державної політики у сфері національної безпеки визначено створення ефективних механізмів і проведення комплексних заходів щодо запобігання можливій агресії або воєнному конфлікту, локалізації та ліквідації їх наслідків. Окрім того, передбачено запобігання спробам й усунення порушень державного кордону та територіальної цілісності України. Що стосується можливих загроз національній безпеці у воєнній сфері, то серед них визначено посягання на державний суверенітет і територіальну цілісність, нарощування поблизу кордонів угруповань військ та озброєнь, військово-політична нестабільність і конфлікти в сусідніх державах, можливість застосування ядерної й інших видів зброї масового знищення проти України, зниження рівня боєздатності воєнної організації держави, політизація її силових структур, створення та функціонування незаконних збройних формувань⁵.

У січні 1997 р. президент України Леонід Кучма затвердив Державну програму будівництва та розвитку Збройних сил України на період до 2005 р. Перший рік реалізації її положень вніс суттєві зміни до переліку заходів і термінів їх виконання. З низки причин, насамперед політичних, фінансових та методологічних, програма

² Постанова Верховної Ради України «Про Концепцію (основи державної політики) національної безпеки України». Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1997, N 10, ст. 85. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3/97-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 4.07.2018).

³ Скиба П. П. Будівництво і розвиток Збройних Сил України або як пройти шлях від воєнної організації держави до з'єднання. Славута, 2013. С. 85.

⁴ Постанова Верховної Ради України «Про Концепцію (основи державної політики) національної безпеки України». Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1997, N 10, ст. 85. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3/97-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 4.07.2018).

⁵ Там само.

втратила актуальність задовго до закінчення. Відтак, 15 листопада 2000 р. Л. Кучма підписав Указ «Про хід виконання у 1997–2000 рр. Державної програми будівництва та розвитку Збройних Сил України на період до 2005 року»⁶, згідно з яким програма реформування ЗСУ була скоригована в липні 2000 р. й одержала остаточну назву: «Державна програма реформування та розвитку Збройних Сил України на період до 2005 року». У документі предметніше визначено функції українського війська, окреслено значення і місце видів ЗСУ, оперативних командувань, родів військ та спеціальних військ, а також задекларовані серйозні зміни у структурах військ, запропонований поступовий перехід до професійної армії. Програма зробила процес військового будівництва цілеспрямованішим, чітко визначила його пріоритетні напрями та завдання, а головне – гармонізувала в єдиний комплекс будівництво ЗСУ із загальним процесом державотворення. Треба зазначити, що значну увагу приділено подальшій оптимізації чисельності армії, яка полягала не лише у зменшенні, а й у компетентній реорганізації та вдосконаленні всього комплексу організаційно-штатних і функціональних елементів. Зауважу, що впродовж 1997–2000 рр. у ЗСУ проведено майже 10 тис. організаційних заходів у контексті скорочення, переформування, передислокації та створення деяких нових з'єднань, військових частин й установ. Оптимізація структури військ спричинила необхідність перегляду загальної чисельності ЗСУ (у 1997 р. вона становила 400 тис. осіб). Постанова Верховної Ради України від 22 грудня 1998 р. її визначила так: 310 тис. військовослужбовців і 90 тис. працівників Збройних сил України. У 1998–2000 рр. було скорочено 127 тис. осіб⁷. Лише впродовж 1998 р. із лав ЗСУ звільнено 56 932 особи, з них 39 тис. – військовослужбовців⁸. Натомість, згідно з ухваленою програмою, чисельність армії до кінця 2005 р. було заплановано довести до 375 тис. осіб, із яких до 295 тис. – військовослужбовців. Передбачалася заміна 22 тис. посад військовослужбовців за штатним розкладом цивільними працівниками⁹.

Згідно з Державною програмою, оборонна концепція ґрунтувалася на положенні про те, що Україна не приєдналася і в середньотерміновій перспективі не приєднається до жодного з військових блоків. Одне з її основних завдань полягало у визначенні головних стратегічних напрямів, на яких сконцентруються основні сили оборони. Опора на домінуючу самооборону мала поєднуватися із входженням України до міжнародних систем колективної безпеки. Для цього ЗСУ мали бути готовими до виконання нових завдань, пов'язаних з їх участю в міжнародних миротворчих силах, а також володіти оперативно-тактичною сумісністю зі збройними силами НАТО та

⁶ Указ президента України «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 31 жовтня 2000 року “Про хід виконання у 1997–2000 роках Державної програми будівництва та розвитку Збройних Сил України на період до 2005 року”». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1237/2000> (дата звернення: 5.07.2018).

⁷ Державна програма будівництва та розвитку Збройних Сил України на період до 2005 року. *Військо України* (Київ). 2000. № 11–12. С. 4–10.

⁸ Затинайко О. Реформування Збройних Сил триватиме за планом. Кошти на це виділено. *Народна армія* (Київ). 2004. 2 квітня. № 62. С. 1, 3.

⁹ Державна програма реформування та розвитку Збройних Сил України на період до 2005 року. *Народна армія*. 2000. 13 жовтня. № 188–190. С. 3–7.

країн-партнерів. Самій армії відведено місце стабілізаційного чинника в суспільстві, «школи єднання нації, виховання патріотизму та національної свідомості».

Загальне керівництво реформуванням і розвитком армії покладалося на президента як Верховного головнокомандувача Збройними силами України. Водночас координацію й контроль за діяльністю органів виконавчої влади щодо виконання відповідних заходів покладено на Раду національної безпеки та оборони України (РНБО). Кабінет Міністрів України мав надати для реалізації реформи відповідні фінансові та матеріальні ресурси. На міністра оборони була покладена відповідальність за безпосередню організацію реалізації Державної програми реформування ЗСУ.

Реалізація Державної програми розвитку мала підвищити ефективність державного управління військовою сферою (для ефективнішого використання можливостей та потенціалу держави для гарантування національної безпеки й оборони), приведення структури ЗСУ, їх чисельності та завдань у відповідність до національних інтересів держави та її міжнародних зобов'язань (розпочато перехід на бригадно-батальйонну бойову структуру, якій притаманні мобільність, багатофункціональність, самостійність у виконанні бойових завдань), забезпечити досягнення оптимальності та збалансованості ЗСУ (затверджено баланс чисельності у співвідношенні: сухопутні війська – 51 %, військово-повітряні сили – 20 %, сили протиповітряної оборони – 12 %, військово-морські – 5–6 % та інші формування), перейти на нову систему комплектування ЗСУ особовим складом (упроваджена нова система підготовки сержантського та старшинського складу, покликана зменшити кількість посад офіцерської ланки), підняти технічний рівень озброєності армії (зменшення номенклатури озброєнь і військової техніки, планування проведення глибокої модернізації наявних систем озброєнь та військової техніки з використанням новітніх технологій, що гарантуватиме продовження ресурсу їхньої експлуатації на 10–15 років)¹⁰.

Реалізація завдань першої Державної програми дозволила досягти певних успіхів у сфері військового будівництва. Зокрема, розроблено та введено в дію 25 законодавчих актів оборонного будівництва, створено базову модель ЗСУ (процес оптимізації їх параметрів набув цілеспрямованості), ефективнішою стала система управління, вдалося досягти значних успіхів у сфері міжнародної військової співпраці тощо. Значний прогрес досягнуто на шляху створення демократичного контролю над сектором безпеки (до реформ така функція була майже відсутня). Програма надала процесу військового будівництва цілеспрямованості, чітко окреслила його пріоритетні напрями та завдання, а головне – об'єднала в єдиний комплекс будівництво збройних сил із загальним процесом державотворення.

Указом президента України від 21 січня 1997 р. затверджено Положення про Міністерство оборони України та Положення про Генеральний штаб Збройних сил України¹¹. Зокрема, міністерство визнане центральним органом виконавчої влади і військового управління, у підпорядкуванні якого перебувають збройні сили, та головним (провідним) органом у системі центральних органів виконавчої влади із забезпечення

¹⁰ Перепелиця Г. Оборонна реформа в Україні. *Україна і стратегічні пріоритети: Аналітичні оцінки*. 2004. Київ, 2004. С. 97–103.

¹¹ Указ президента України «Про затвердження положень про Міністерство оборони України та Генеральний штаб Збройних Сил України». URL: https://ips.ligazakon.net/document/view/u888_97?an=1 (дата звернення: 5.07.2018).

реалізації державної політики у сфері оборони. Документом також закріплені основні завдання та функції відомства, права в питаннях забезпечення державної політики у сфері оборони, здійснення воєнно-політичного, адміністративного (повсякденного) управління збройними силами й інші питання¹².

Потрібно нагадати, що ще до 2000 р., зокрема в червні 1997 р., нарешті вирішено одне з найскладніших питань у новітній історії відносин України зі сусідніми державами – питання Чорноморського флоту: підписано Угоду про статус, умови та термін перебування на території України. 1 серпня 1997 р. Україна вперше святкувала День військово-морських сил. Попри те, що таке базування військового контингенту іноземної держави суперечило Конституції і, як виявилось, стало міною повільної дії, однак на 1997 р. компромісне ухвалення домовленостей¹³ щодо флоту та визнання Росією непорушності наявних між державами кордонів став, на мій погляд, перемогою української дипломатії. Як підтвердження цього, можна навести й той факт, що в Україні Договір про дружбу, співробітництво і партнерство між Україною і РФ майже відразу ратифікувала Верховна Рада, тоді як у РФ цей процес наткнувся на значну політичну опозицію як серед традиційних противників президента Бориса Єльцина, так і всередині пропрезидентських партій та затягнувся на майже півтора року.

З 1998 р. в Україні почала діяти нова система військово-адміністративного розподілу території – замість військових округів утворено оперативні командування. Функціонально вони стали оперативно-стратегічними об'єднаннями, призначеними для виконання як у мирний, так і у воєнний час оперативних мобілізаційних завдань та завдань територіальної оборони у встановлених для них межах, а також технічного, тилового, медичного й інших видів забезпечення військ (сил), що перебувають на їх територіях, незалежно від відомчої підпорядкованості. У подальшому це дозволило здійснити перехід на нову систему тилового забезпечення за територіальним принципом. Завдяки їй впровадженню вдалося уніфікувати та скоротити кількість тилових структур, забезпечити інтеграцію ресурсів, сил і засобів тилу й комплексне та ефективно їх використання в інтересах усіх структур ЗСУ¹⁴.

11 січня 2000 р. парламент прийняв Закон «Про розформування Національної гвардії України», відповідно до якого це військове формування перестало існувати, а воєнна організація держави позбулася однієї зі складових. Відповідно до вимог цього закону, особовий склад, військова техніка, озброєння, фонди й інше майно з'єднань, частин, закладів і установ Національної гвардії передані Збройними силами України та внутрішнім військам Міністерства внутрішніх справ¹⁵.

¹² Указ президента України «Про затвердження положень про Міністерство оборони України та Генеральний штаб Збройних Сил України». URL: https://ips.ligazakon.net/document/view/u888_97?an=1 (дата звернення: 5.07.2018).

¹³ Договір про дружбу, співробітництво і партнерство між Україною і Російською Федерацією. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/643_006 (дата звернення: 4.07.2018).

¹⁴ Воєнна історія. Інформаційно-аналітичний ресурс Міністерства оборони України. URL: <http://www.mil.gov.ua/ministry/istoriya.html> (дата звернення: 5.07.2018).

¹⁵ Закон України «Про розформування Національної гвардії України». Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2000, N 8, ст. 48. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1363-14> (дата звернення: 5.07.2018).

У подальшому тривав пошук державних структур, які беруть участь в гарантуванні національної безпеки у військовій сфері. При цьому зберігалася тенденція у бік збільшення їх кількості. При визначенні місця і ролі воєнної організації держави, збройних сил, інших військових формувань та правоохоронних органів у загальній системі гарантування національної безпеки України вітчизняне законодавство вкотре не змогло уникнути появи певних протиріч, суперечностей, різнобічного тлумачення деяких термінів і вільного їх використання. 5 жовтня 2000 р. Верховна Рада України ухвалила нові редакції Законів «Про Збройні сили України» та «Про оборону України», які принципово відрізнялися від аналогічних, прийнятих 6 грудня 1991 р. Зокрема, Закон «Про оборону України» в новій редакції встановлював засади оборони, а також повноваження органів державної влади, основні функції та завдання органів військового управління, місцевих державних адміністрацій, органів місцевого самоврядування, обов'язки підприємств, установ, організацій, посадових осіб, права й обов'язки громадян у сфері оборони. Ухвалений у новій редакції Закон «Про Збройні сили України» визначав функції, склад, правові засади їх організації, діяльності, дислокації, керівництва та управління ними. Зокрема, згідно з ним, на збройні сили покладалася «оборона України, захист її суверенітету, територіальної цілісності і недоторканності». ЗСУ мали забезпечувати «стримування збройної агресії проти України та відсіч їй, охорону повітряного простору держави та підводного простору у межах територіального моря України». З'єднання, військові частини й підрозділи ЗСУ, згідно з ухваленим законом, могли залучатися до здійснення заходів правового режиму воєнного і надзвичайного станів, посилення охорони державного кордону та виняткової (морської) економічної зони, континентального шельфу України, ліквідації надзвичайних ситуацій, надання військової допомоги іншим державам, а також брати участь у міжнародному військовому співробітництві та міжнародних миротворчих операціях¹⁶.

У квітні 2001 р. Україна офіційно розпочала власний шлях до «професіоналізації» збройних сил. Саме тоді затверджена «Концепція переходу Збройних сил України на комплектування військовослужбовцями контрактної служби на період до 2015 р.». Вона передбачала, що на початок 2015 р. загальна військова повинність має бути скасована, а строковиків у війську замінять добровольці-контрактники¹⁷. Такий перехід обумовлювала необхідність підтримки бойової готовності військ на належному рівні за рахунок забезпечення частин і підрозділів ЗСУ поповненням, спроможним протягом тривалого часу якісно виконувати поставлені завдання¹⁸.

Для забезпечення проведення військової реформи, запровадження демократичного цивільного контролю над воєнною організацією держави, зміцнення керівництва оборонною сферою 6 грудня 2001 р. президент України Л. Кучма підписав Указ «Про заходи щодо дальшого зміцнення обороноздатності держави», покликаний оптимізувати зусилля владних інституцій у сфері гарантування воєнної безпеки держави.

¹⁶ Закон України «Про внесення змін до Закону України “Про Збройні Сили України”». URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/T002019.html (дата звернення: 10.07.2018).

¹⁷ Указ президента України «Про Концепцію переходу Збройних Сил України до комплектування військовослужбовцями контрактної служби на період до 2015 року». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/239/2001> (дата звернення: 12.07.2018).

¹⁸ Проблеми реформування та розвитку Збройних сил України і шляхи їх подолання. URL: http://www.hups.mil.gov.ua/periodic-app/article/1215/soivt_2008_1_34.pdf (дата звернення: 12.07.2018).

Зокрема, перед РНБО було поставлене завдання забезпечити взаємопов'язаність та узгодженість положень проєктів Концепції (основ політики) національної безпеки України, Воєнної доктрини України, Концепції моделі ЗСУ, засад підготовки і застосування ЗСУ та визначити в них основи функціонування воєнної організації держави з урахуванням специфіки сучасної міжнародної та внутрішньої ситуації, економічних можливостей держави. Натомість Кабінету Міністрів України доручено визначити механізм відповідальності державних органів за обороноздатність країни і забезпечення діяльності ЗСУ й інших військових формувань у державі¹⁹.

Указом президента України від 4 березня 2003 р. в Україні почала роботу Державна комісія з питань реформування, розвитку збройних сил, інших військових формувань, озброєння та військової техніки. Її завданнями визначено підготовку пропозицій із питань розроблення, коригування та реалізації державних програм щодо реформування, розвитку армії, інших військових формувань, озброєння та військової техніки.

Верховна Рада України 19 червня 2003 р. ухвалила Закон «Про основи національної безпеки України», яким парламентарі визначили основні засади державної політики, спрямованої на захист національних інтересів і гарантування в Україні безпеки особи, суспільства й держави від зовнішніх та внутрішніх загроз в усіх сферах життєдіяльності. У документі зазначено, що під воєнною організацією держави треба розуміти сукупність органів державної влади, військових формувань, безпосередньо спрямованих на захист національних інтересів України від зовнішніх і внутрішніх загроз. До її складу відповідним нормативно-правовим актом були введені органи державної влади, а сама їхня організація та діяльність здійснювалися за принципом народного суверенітету, один з елементів якого – поділ державної влади на законодавчу (Верховна Рада України), виконавчу (Кабінет Міністрів України, міністерства й інші центральні органи виконавчої влади, серед них зі спеціальним статусом, місцеві державні адміністрації), судову (Конституційний Суд України та суди загальної юрисдикції: Верховний Суд України, місцеві)²⁰. Аналіз функцій і завдань будь-якого органу державної влади дає змогу зробити висновок, що його діяльність певним чином (неабияк, більше або менше) впливає на захист держави та національних інтересів від внутрішніх або зовнішніх загроз.

Важливе значення для функціонування збройних сил мали ухвалені парламентом 3 червня 2004 р. зміни до Закону «Про Збройні сили України», якими на основі двох видів збройних сил – військово-повітряних і військ протиповітряної оборони – утворено єдиний вид – повітряні сили Збройних сил України. У 2004–2005 рр. здійснено перехід збройних сил із чотири на тривидову структуру через створення на базі військово-повітряних сил і військ протиповітряної оборони єдиного виду – повітряних сил у складі трьох повітряних командувань («Захід», «Південь», «Центр») і тактичної групи «Крим»²¹.

¹⁹ Указ президента України «Про заходи щодо дальшого зміцнення обороноздатності держави». URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1195/2001> (дата звернення: 15.07.2018).

²⁰ Закон України «Про основи національної безпеки України». Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2003, № 39, ст. 351. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/964-15> (дата звернення: 7.07.2018).

²¹ Непроста доля Збройних сил України: історія становлення URL: <https://rubryka.com/article/history-armed-forces-ukraine/?fbclid=IwAR0DmLiUhH0JIPz7y1qsSjp154v21Bplxvpgjs5aK1HухBTGenUsSs9Jah8> (дата звернення: 25.07.2018).

На зміну морально застарілій Военній доктрині України від 1993 р. у червні 2004 р. прийшла нова, яка увібрала керівні принципи, воєнно-політичних, воєнно-стратегічних, воєнно-економічних і військово-технічних поглядів на гарантування військової безпеки держави. Доктрина визначала реальні та потенційні – як зовнішні, так і внутрішні – загрози національній безпеці у військовій сфері. Серед внутрішніх визнано протиправну діяльність «екстремістських, сепаратистських, радикальних релігійних організацій і спроби створення терористичних організацій та не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань»²². Поступово на основі ухвалених нормативно-правових актів ЗСУ за структурою та кількісними показниками почали значно відрізнятися від збройних сил зразка 1992 р. Проте за якісними ще далекі від ідеалу. Промовистий факт: у напрямі технічного переоснащення армії до 2005 р. для потреб війська закуплено лише 20 автомобілів і 17 одиниць ракетно-артилерійського озброєння, не отримано жодного танка, літака чи гелікоптера, а сама армія продовжувала фінансуватися за залишковим принципом²³.

Отже, на початку 2000-х років Україна виробила низку радикальних принципів щодо безпекових інтересів держави, наприклад, загрози безпеці, й тип воєнної структури, необхідної для гарантування безпеки. Політичне керівництво України зосередило увагу на будівництві мобільних, збалансованих, оптимальних за чисельністю, добре озброєних, професійно вишколених, всебічно забезпечених і водночас не обтяжливих для держави збройних сил, здатних забезпечити недоторканість кордонів, дати відсіч агресору, з урахуванням формування певних тривожних тенденцій у розвитку сучасного геополітичного стану, які створюють загрозу безпеці країни. При цьому пріоритетними в будівництві армії вважали такі напрями: вдосконалення системи управління військами, використання сучасних та перспективних зразків і систем озброєння та військової техніки; вирішення проблем соціального захисту військовослужбовців і членів їхніх сімей; створення умов щодо забезпечення сучасного стану комплектування Збройних сил України.

Водночас законодавче збільшення кількості визначених державних структур, які беруть участь в обороні держави, повинно було підвищити якість керівництва ними й організації взаємодії у разі виникнення кризової ситуації. Попри наявність великої кількості нормативно-правових документів у сфері військового будівництва в державі поза увагою законотворців залишалися критерії, на підставі яких певна державна структура, орган або служба могли бути віднесені до складу воєнної організації держави. Це призводило до неоднозначного сприйняття складу цієї об'єднувальної структури, спричиняло певні дискусії і, як наслідок, знижувало ефективність її функціонування.

REFERENCES

1. Derzhavna prohrama budivnytstva ta rozvytku Zbroinykh Syl Ukrainy na period do 2005 roku. (2000). *Viisko Ukrainy*, 11–12, 4–10 [in Ukrainian].

²² Указ президента України «Про Военну доктрину України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/648/2004> (дата звернення: 5.07.2018).

²³ Сунгуровський М. Оборонно-промисловий комплекс України: проблемні питання розвитку. *Національна безпека і оборона* (Київ). 2004. № 8. С. 37.

2. Derzhavna prohrama reformuvannia ta rozvytku Zbroinykh Syl Ukrainy na period do 2005 roku. (2000, Zhovten 13). *Narodna armiiia*, 188–190, 3–7 [in Ukrainian].
3. Dohovir pro druzhbu, spivrobotnytstvo i partnerstvo mizh Ukrainoiu i Rosiiskoiiu Federatsiieiu. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/643_006 [in Ukrainian].
4. Konstytutsiia Ukrainy (1996). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, 30, 141. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> [in Ukrainian].
5. Neprosta dolia Zbroinykh syl Ukrainy: istoriia stanovlennia. Retrieved from <https://rubryka.com/article/history-armed-forces-ukraine/?fbclid=IwAR0DmLiUhH0JIPz7y1qsSjp154v21Bplxvgpjs5aK1HyxBTGenUsSs9Jah8> [in Ukrainian].
6. Perepelytsia, H. (2004). Oboronna reforma v Ukraini. In O. Vlasiuk (Ed.), *Ukraina i stratehichni priorytety: Analitychni otsinky*. Kyiv [in Ukrainian].
7. Postanova Verkhovnoi Rady Ukrainy «Pro Kontseptsiuu (osnovy derzhavnoi polityky) natsionalnoi bezpeky Ukrainy» (1997). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, 10, 85. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3/97-%D0%B2%D1%80> [in Ukrainian].
8. Problemy reformuvannia ta rozvytku Zbroinykh syl Ukrainy i shliakhy yikh podolannia. Retrieved from http://www.hups.mil.gov.ua/periodic-app/article/1215/soivt_2008_1_34.pdf [in Ukrainian].
9. Skyba, P. P. (2013). *Budivnytstvo i rozvytok Zbroinykh Syl Ukrainy abo yak proity shliakh vid voiennoi orhanizatsii derzhavy do ziednannia*. Slavuta [in Ukrainian].
10. Sunhurovskiyi, M. (2004). Oboronno-promyslovyi kompleks Ukrainy: problemni pytannia rozvytku. *Natsionalna bezpeka i oborona*, 8, 37 [in Ukrainian].
11. Ukaz prezydenta Ukrainy «Pro Kontseptsiuu perekhodu Zbroinykh Syl Ukrainy do komplektuvannia viiskovosluzhbovtsiamy kontraktnoi sluzhby na period do 2015 roku». Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/239/2001> [in Ukrainian].
12. Ukaz prezydenta Ukrainy «Pro rishennia Rady natsionalnoi bezpeky i oborony Ukrainy vid 31 zhovtnia 2000 roku «Pro khid vykonannia u 1997–2000 rokakh Derzhavnoi prohramy budivnytstva ta rozvytku Zbroinykh Syl Ukrainy na period do 2005 roku». Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1237/2000> [in Ukrainian].
13. Ukaz prezydenta Ukrainy «Pro Voiennu doktrynu Ukrainy». Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/648/2004> [in Ukrainian].
14. Ukaz prezydenta Ukrainy «Pro zakhody shchodo dalshoho zmitsnennia oboronozdatnosti derzhavy». Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1195/2001> [in Ukrainian].
15. Ukaz prezydenta Ukrainy «Pro zatverdzhennia polozhen pro Ministerstvo oborony Ukrainy ta Heneralnyi shtab Zbroinykh Syl Ukrainy». Retrieved from https://ips.ligazakon.net/document/view/u888_97?an=1 [in Ukrainian].
16. Voienna istoriia. Informatsiino-analitychnyi resurs Ministerstva oborony Ukrainy. Retrieved from <http://www.mil.gov.ua/ministry/istoriya.html> [in Ukrainian].
17. Zakon Ukrainy «Pro osnovy natsionalnoi bezpeky Ukrainy» (2003). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, 39, 351. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/964-15> [in Ukrainian].

18. Zakon Ukrainy «Pro rozformuvannya Natsionalnoi hvardii Ukrainy» (2000). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, 8, 48. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1363-14> [in Ukrainian].
19. Zakon Ukrainy «Pro vnesennia zmin do Zakonu Ukrainy «Pro Zbroini Syly Ukrainy». Retrieved from http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/T002019.html [in Ukrainian].
20. Zatyanaiko, O. (2004, Kvitenn 2). Reformuvannya Zbroinykh Syl tryvatyme za planom. Koshty na tse vydileno. *Narodna armiiia*, 62, 1-3 [in Ukrainian].

Andrii TKACHUK

*Doctor of Philosophy, Defense Attaché
Embassies of Ukraine in the Republic of Austria
e-mail: zbruch1919@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5594-2044>*

ISSUES OF MILITARY DEVELOPMENT IN UKRAINE IN THE EARLY 2000S.

The article deals with the main problems of military development, which were solved by Ukraine in the early 2000s. A special emphasis is on the development of the legal framework for the functioning of the domestic security and defense sector. The dynamics and main features of the state programs on reforming the Armed Forces of Ukraine (ZSU) as the main element of the functioning of the security and defense sector and the military organization of Ukraine are highlighted. The problematic internal political situation in the country forced the authorities to develop and reform the Ukrainian army on the principle of defense sufficiency, which consisted of creating a compact but highly professional army capable of fulfilling its tasks. The Armed Forces reforming was accompanied by a legislative increase in the number of state bodies related to the national security sector and intended to improve the quality of the military organization of the state in case of a crisis. Practically, the essence of the reforms was to reduce the number of personnel. It should reduce state budget expenditures, as well as increase bodies of the military organization, which due to legislation drafting errors, often doubled functions, thereby decreasing its efficiency. At the same time, the legislators did not pay attention to numerous urgent problems of the Armed Forces, mainly socio-economic. Despite many attempts to provide legal support for military construction in Ukraine in the early 2000s, all of them neither had the proper effect nor significantly influenced the strengthening of the state's defense capabilities. A large number of defense structures proved to be ineffective when the Armed Forces funded on a residual principle. This, in turn, nullified any attempt to reform Ukraine's Armed Forces fully.

Keywords: security, defense, Armed Forces, legislation.